

Семенов О.М. Науковий текст як засіб професійної самореалізації дослідника
//Педагогічні науки.- Суми, 2012.- Вип.- С.

УДК 378.124.08

О.М. Семенов О.М.

Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України

НАУКОВИЙ ТЕКСТ ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ДОСЛІДНИКА

У статті акцентується увага на особливостях професійної самореалізації педагога в науково-дослідницькій діяльності. Розглядаються аспекти культури роботи з науковим текстом. Доводиться важливість текстової, жанрової, стилістичної, термінологічної, лексикографічної, бібліографічної компетенцій дослідника, індивідуального стилю автора наукового продукту у формуванні культури професійної самореалізації.

***Ключові слова:** професійна самореалізація, професійний саморозвиток, науковий текст, педагог-дослідник, текстова, жанрова, стилістична, термінологічна, лексикографічна, бібліографічна компетенції.*

Постановка проблеми. В умовах освітніх процесів вищі педагогічні навчальні заклади все частіше пропонують розглядати як своєрідні інститути духовних цінностей, технологій і творчості. Такі вимоги загострюють увагу до якості освітньої діяльності у вищій школі, а, отже, до професійної компетентності, професійної майстерності викладачів, що знаходять вияв у професійній самореалізації. Ідеться про цілеспрямовану і максимальну реалізацію особистісного потенціалу, здібностей і можливостей педагога, усвідомлене здійснення внутрішніх можливостей власного розвитку, виявлення індивідуальності, свободи у педагогічній діяльності [6; 8]. Таку характеристику доповнимо й міркуваннями М.Ситникової, котра визначає професійну самореалізацію викладача вищої школи як процес переходу індивідуального в соціальне, в ході якого відбувається розкриття набутого особистістю професійного потенціалу [10, с.15].

Динамічний розвиток наукових знань, поглиблення вимог до наукових публікацій загострюють увагу до науково-дослідницької діяльності педагога,

що знаходить вираження в наукових продуктах як засобах вияву і формування культури професійної самореалізації. Кожний науковий текст (усний і писемний) виступає носієм та результатом когнітивної діяльності автора, а також дослідницьким матеріалом для діяльності читача-інтерпретатора, тобто йдеться про мовну особистість дослідника, зокрема, згідно із класифікацією російського мовознавця Ю.Караулова, лінгвокогнітивний, мотиваційний та інтелектуальний рівні її вияву.

Однак, як показує аналіз мовної практики учасників дослідницьких проектів (наукових статей, науково-навчальних посібників, дисертацій, монографій), рівень термінологічної, бібліографічної, лексикографічної, стилістичної компетенцій педагогів далеко недостатній. Типовими недоліками логіко-композиційної структури наукових текстів залишається «безбарвність» (Н.Зелінська), декларативність і калейдоскопічність основних положень. Наукові продукти пропонуються без власного індивідуального почерку й «відчуття своєї Самості» (С.Гончаренко).

Серед причин такого стану – відсутня цілеспрямована й системна робота з усвідомленого засвоєння культурних норм наукового дослідження у вищій школі. До того ж розвивальна функція підручника, навчального посібника, з якою найчастіше доводиться працювати студенту, виконуючи кваліфікаційне дослідження, часто мінімальна: монолог автора науково-навчального тексту вибудований здебільшого у формі завершених фрагментів і не спонукає читача до дискусії. Водночас саме науковий текст (М.Котюрова, Н.Ракитіна, Н.Салосина) увиразнює індивідуальність автора, його індивідуальну манеру викладу і побудову думки, здатність надавати конкретним, логічним, власне науковим відомостям особливого форми словесної творчості, інноваційно оформляти структуру думки, розширює й поглиблює наукову картину світу як, власне, самого автора, так і адресата.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення наукових студій засвідчує, що питання самореалізації, педагогічної акмеології, професіоналізму, професійної майстерності, професійно-педагогічної самореалізації вчителя, викладача вищої

школи є одним із ключових, про що свідчать дослідження Є. Барбіної, Н. Біб'як, Н. Гузій, Г. Данилової, А.Дубасенюк, І.Зязюна, Н. Кузьміної, Н. Ничкало, О. Пехота та ін. В останні роки захищені докторські дисертації С.Півкіна [6], Л.Рибалко [8], М.І.Ситнікової [10], присвячені різним аспектам професійно-педагогічної самореалізації фахівця. На перетині педагогіки, андрагогіки, психології наукової діяльності, функціональної стилістики та когнітивної лінгвістики розгортаються дослідження з проблем культури, стилістики, редагування, авторської індивідуальності наукового тексту (Є.Баженова, Н.Баландіна, Валгіна, Н.Зелінська, М.Котюрова, Н.Колесникова, Н.Непийвода, Г.Онуфрієнко, С.Ракитіна, П.Селігей, І.Синиця).

Мета і завдання статті. З урахуванням ключових позицій різних наук з'ясуємо деякі особливості культури дослідницької праці з науковим текстом, зокрема культури читання, укладання і наукового редагування, акцентуємо увагу на деяких аспектах текстової, жанрової, стилістичної, редакторської, лексикографічної, бібліографічної, термінологічної компетенцій як складників культури професійної самореалізації педагога-дослідника. Джерельною базою для аналізу виступають тексти авторефератів дисертацій, наукових статей і виступів на спеціалізованих вчених радах.

Виклад основного матеріалу. Змістом наукового тексту є наукове знання. Науковому знанню притаманні онтологічність, методологічність, аксіологічність, комунікативність, а, отже, і науковому тексту характерні ті ж риси. Метою цілісного комунікативного блоку є повідомлення об'єктивної інформації, доведення істинності наукового знання, пояснення причини явищ, опис істотних ознак предмета наукового пізнання.

Для формування культури професійної самореалізації (саморозвитку) важлива передусім культура читання, укладання і створення якісного наукового тексту, що передбачає оволодіння *текстовою* компетенцією. Цю компетенцію педагога-дослідника складають широкий спектр знань, умінь, навичок, здібностей, що пов'язані з написанням, сприйняттям, розумінням, інтерпретацією різних за жанровою і стилістичною приналежністю текстів, а

також готовність моделювати, продукувати зв'язний текст з урахуванням структурно-сміслових, жанрово-композиційних особливостей.

Для створення власного наукового продукту важлива **культура читання**, одна з функцій пізнавальної діяльності людини, що спрямована на вилучення наукової інформації із друкованих джерел. Серед факторів, що знижують швидкість читання, фахівці називають неуважність, відсутність мети читання, нездатність виділити потрібну інформацію, зрозуміти смисл слова, тексту. Формуючи програму читання наукового тексту, варто поставити собі такі запитання: чого я очікую від цього тексту, яку інформацію хочу вилучити і з якою метою.

Процес читання невіддільний від процесів сприймання (безпосереднє сприйняття значення повідомлення), усвідомлення (осмислення повідомлення через аналіз вербальної форми) і розуміння наукового тексту, залежать від сформованої наукової культури читача в цілому, а також від складності й насиченості самого тексту. Важливою умовою успішного сприймання реципієнтами наукових текстів є потреба, зацікавленість, внутрішня мотивація. Осмислення сприйнятого значною мірою залежить від досвіду та фонових знань особистості, оперативної пам'яті, творчого мислення.

Упродовж сприймання й усвідомлення наукового тексту ми замінюємо смислові елементи тексту на еквівалентні (тотожні) елементи власного смислового поля. Підтвердженням сприймання тексту є розуміння його смислової структури, тобто розкриття сутності предметів та явищ, описаних у науковому тексті, усвідомлення зв'язків, стосунків та залежностей між ними, порівняння пропонованого змісту з наявними знаннями для того, щоб вилучити нову для себе інформацію й, відповідно, нове знання. Лексичний, когнітивний рівень і рівень розуміння тексту реалізуємо шляхом інтелектуального діалогу з автором наукового продукту: аналізу логічної структури тексту й заголовка, складання плану, тез і анотації, виділення ключових слів і термінів, постановки запитань. Урешті-решт, початок, середина і кінець тієї ж наукової статті

адресовані вже різним користувачам, зважаючи на наше збагачення досвіду під час читання.

Написання наукового тексту виступає завершальним (або проміжним) етапом у вирішенні певного творчого завдання, відображенням наукового пошуку, оригінальних міркувань. Для створення наукового тексту важливі, доводить Н.Валгіна [2], прагматична установка тексту (визначається його типом, жанром, завданнями) і прагматична установка автора, що знаходить вияв в авторській модальності. Аналіз наукових текстів засвідчує, що ці прагматичні установки можуть суміщатися, а можуть і протирічити одна одній. Отже, є необхідність у саморозвитку жанрової компетенції, зокрема вміннях обирати доцільний жанр наукового продукту.

Найбільш поширений жанр наукової прози – наукові статті. Текст наукової статті – це своєрідний портрет автора, що відображає професійну майстерність, культурний рівень, кругозір, культуру мислення і культуру мовлення. Наукові статті виконують дослідницьку (подають наукові результати), презентаційну (презентують дослідника у науковому товаристві), оцінну (містять оцінку стану наукових досліджень з певної проблеми), комунікативну (служать засобом спілкування дослідників) функції. Як свідчить аналіз наукової періодики, дослідники надають перевагу власне науковим, науково-популярним, науково-методичним статтям, за способом розкриття суті питання – оглядовим, аналітичним, рідше - проблемним і методологічним.

Ознаками мови статті вважають ясність, стислість, точність наукової термінології, вірогідність вихідної інформації, критичність у відборі фактів, доказовість змісту тексту, закінченість (цілісність розкриття одного або кількох питань), логічність і обґрунтованість висновків, наявність міркувань і посилань. Зміни у структурно-функціональному наповненні наукових мовленнєвих жанрів стимулюють розширення і поглиблення ознак мови наукової статті: виразності, аргументованості, цілісності, членованості, зв'язності, комунікативності, проблемності. Ідеться, зокрема, і про інформативну, логічну, оцінну насиченість

наукового тексту, тобто ступінь смислової і змістової новизни, що виявляється в авторській концепції, системі авторських оцінок, які допомагають читачеві зрозуміти смисл тексту. Цього досягають шляхом доказовості та об'єктивності викладу, насиченості вузькоспеціалізованими і загальнонауковими термінами. Ступінь інформативності повідомлення залежить від потенційного читача. Підвищення інформативної насиченості за мінімальної витрати мовних засобів дозволяє говорити про мовну економію у структурі висловлювання.

Важливим етапом роботи зі створення наукового тексту є культура фахового наукового **редагування і саморедагування**. Теоретичним підґрунтям до оволодіння культурою редагування слугує функціональна стилістика. Складність цього етапу, зауважують А.Зосімов, В.Голік полягає в тому, що довгі дні, тижні, місяці, роки роботи над відповідною темою призводять до запам'ятовування цілих шматків тексту і "блокують зір". Ідеться про те, що, як тільки мозок ухоплює початкові букви слова чи початкове слово фрази, він відразу ж без допомоги зору, за допомогою асоціативної пам'яті добудовує слово чи фразу, відключаючи водночас на деякий термін зір. Ви начебто дивитися на речення, слова, букви, але не бачите їх [4]. "Свіже" перечитування статті через певний період дає можливість удосконалити вступ, основну частину чи висновки, «відсіяти» зайві слова, повтори, спростити довгі фрази, а, можливо, навіть переструктурувати матеріал.

Часто ми зосереджуємо увагу на змісті тексту, а рефлексія щодо форми слабка. То ж завдання цієї складової – передусім не виправити мовні недоліки, а забезпечити гармонійну єдність змісту і форми наукового тексту, тобто «створити цілісний пізнавальний образ функціонального простору» [7]. Перевіряємо, як «працюють» різні методи викладу й названі вище ознаки тексту, як структура накладається на зміст і навпаки. Звертаємо увагу на об'єктивність відбору фактів та їх репрезентативність, що слугує підставою для науково обґрунтованих висновків, і після цього здійснюємо мовно-стилістичну правку тексту.

Важливою є *стилістична* компетенція, готовність будувати стилістично коректні наукові тексти різних жанрів. Ідеться, зокрема про інформативну, логічну, оцінну насиченість наукового тексту, тобто ступінь смислової і змістової новизни, що виявляється в авторській концепції, системі авторських оцінок, які допомагають читачеві зрозуміти смисл тексту. Дослідницької мети – створення наукового тексту з чіткою структурою – досягають шляхом дотримання мовних норм і, зокрема, морфологічних та синтаксичних. Це виявляється в деякій обмеженості у використанні одних граматичних форм і частій повторюваності інших. У науковій мові, зокрема переважають іменники, дієслова, прикметники і меншою мірою – займенники, частки. Ускладнюють сприйняття наукового тексту синтаксичні структури з відокремленими дієприкметниковими та дієприслівниковими зворотами.

Перевіряємо уживання в науковому тексті термінології. Наприклад, серед існуючих словосполучень *об'єм* роботи і *обсяг* роботи обираємо другий варіант. Згідно із словниками, об'єм – „величина чогось у довжину, висоту й ширину, вимірювана в кубічних одиницях (куба, мозку, серця тощо)”; обсяг – „взагалі розмір, величина, кількість, значення, важливість чогось (бюджету, знань, роботи тощо)”. Розрізняємо і такі варіанти: *обробка* інформації та *опрацювання* інформації. Обробка – це „надання чомусь потрібного вигляду, доведення до певного стану; упорядкування, вдосконалення чогось”; опрацювання – це „глибоке вивчення чогось, докладне ознайомлення з чимось”.

Для перевірки термінів певної галузі обираємо словники, а коли наявні кілька словників останніх років, звертаємо увагу на такі пріоритети, як галузева енциклопедія, галузевий словник, універсальна енциклопедія. Отже, є необхідність розвивати *термінологічну* компетенцію. Варто уважно ставитися до фахових термінів: уникати полісемічності, перенасиченості, термінологічних запозичень, використовувати тільки зрозумілі й недвозначні терміни. Використовувати якомога частіше терміни, утворені на власній основі (*корінь, наголос, довкілля, дослідник*).

Рівень професійного саморозвитку і самореалізації значною мірою визначається *лексикографічною* компетенцією. Ідеться зокрема, про сформованість стійкої усвідомленої потреби та інтересу в опануванні здобутків української лексикографії і правильному послуговуванні словом, про вміння й навички сприймати, впізнавати, аналізувати, коментувати, зіставляти мовні явища і факти.

Джерелом надійної інформації про літературну норму є академічні словники: одномовні орфографічні словники академічного та шкільного типів, праці довідникового зразка С. Головащука, видання про труднощі написання та вимови Євгенії Чак, Бориса Антоненка-Давидовича, словники українських синонімів Святослава Караванського, паронімів Олександри Сербенської, іншомовних слів за ред. О.Мельничука, перший том фундаментального академічного тлумачного "Словника української мови" у двадцяти томах, головне призначення яких – служити фактором нормалізації мовної діяльності. Ці дидактичні засоби мають на меті забезпечити загальноосвітні й культурно-освітні потреби, а також науково-освітні вимоги.

При своїй типовості кожний науковий текст індивідуальний. Це залежить від автора, його досвіду текстотворення, прагнення до самовираження і знаходить вияв в авторських стилістичних прийомах застосування різних мовних засобів. У цьому контексті є потреба дискусії стосовно проблеми співавторства: урахування тонкощів наукової етики і визначення творчого внеску кожного з учасників у зміст та концептуальну ідею наукової статті (монографії, підручника), збереження чи уніфікація ідіостилю тощо. Сьогодні викристалізовується новий напрям досліджень (лінгвоперсонологія), який зосереджується на окремих мовних особистостях, зокрема відомих учених [див.1].

Академіки Василь Кремень, Іван Зязюн, Нелля Ничкало, Семен Гончаренко, Олександра Савченко, Микола Вашуленко, Любов Мацько (і цей список персоналій можна продовжувати) відзначаються українською елітарністю, правдивим тоном, що пов'язаний із внутрішнім простором,

власними інтенціями спонукають усвідомити рівень особистої відповідальності за науковий продукт, цілеспрямовано і постійно вдосконалювати себе і в науковій праці побачити насамперед власні «горизонти акме».

Готуючи власний науковий текст, важливо систематично ознайомлюватися з жанровим репертуаром, жанровими стратегіями і тактиками, метамовою відомих дослідників. І в цьому контексті цілком очевидною є вага *бібліографічної* компетенції дослідника. Мета **бібліографічних посилань** – аргументувати, доповнити або проілюструвати власну думку фактами з інших наукових текстів; підтвердити чи спростувати чужу думку; порівняти різні підходи вчених стосовно аналізованої проблеми. Сьогодні це показник зрілості, етична складова і критерій виваженого аналізу наукових робіт. Семен Устинович Гончаренко, характеризуючи етичні вимоги до вченого, надає пріоритету моральним вимірам науки та соціальній відповідальності спільноти вчених і кожного зокрема [3, с.2]. Імперативами вченого мають стати служіння Істині, корисність діяльності для суспільства, чесне ставлення до наукових результатів .

Висновки. Отже, узагальнення дослідницьких матеріалів дає підстави окреслити важливість науково-дослідницької діяльності педагога, наукових продуктів як ефективних засобів вияву і формування культури професійної самореалізації. **Культура читання, укладання і наукового редагування допомагають вибудувати науковий текст як цілісний комунікативний блок, що виступає носієм та результатом когнітивної діяльності автора.** Вагома роль у цьому процесі текстової, жанрової, бібліографічної, стилістичної, термінологічної, лексикографічної компетенцій дослідника, які сприяють розвитку мовної індивідуальності автора наукового продукту. Це залежить від автора, його мовних, інтелектуальних здібностей, мовного чуття, досвіду текстотворення і редагування.

Колективні наукові тексти (у співавторстві) загострюють дискусії стосовно до збереження чи уніфікації ідіостилу. Це питання розкриємо в подальших наукових студіях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баландіна Н. Штрихи до лінгвоперсонології академіка В.М. Русанівського (до 80-річчя від дня народження) / Надія Баландіна // Філологічні науки: збірник наукових праць. – Вип. 1 (7).- Полтава, 2011. – С.122-130.
2. Валгина Н.С. Теория текста: учебн. пособие / Н.С.Валгина. –М.: Логос. 2003.- 280 с. // Режим доступу 5.06.2012: <http://www.evatist.ru/text14/01.htm>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
3. Гончаренко С. У. Про фундаментальні і прикладні педагогічні дослідження, або «Не споруджують освіту на піску // Шлях освіти. – 2010. – №2. – С.2-10.
4. Зосимов А.М. Дисертаційні помилки: монографія/ А.М. Зосимов, В.П. Голік. Х.: ВД "ІНЖЕК", 2005. - 216 с.
5. Карпова Е. А. Акмеологические основы самореализации личности в основных сферах жизнедеятельности человека /Е. А. Карпова // Материалы Всероссийской юбилейной научной конференции, посвященной 120-летию со дня рождения С. Л.Рубинштейна, 15–16 октября 2009 г. // Режим доступу 15.04.2007: http://www.ipras.ru/cntnt/rus/top_menu_rus/trudy_inst1/psihologiy3/tom_3.html?forprint=1 – Загол. з екрану. – Мова рос.
6. Пивкин С.Д. Самореализация языковой личности переводчика в системе дополнительного профессионального образования: автореф. дисс. ...докт. пед. наук: спец. 13.00.08 /Сергей Дмитриевич Пивкин//«Казанский национальный исследовательский технологический университет». - Ульяновск, 2012. - 41с.
7. Потапова Н. В. К вопросу об особенностях редактирования текста научной литературы /Н. В. Потапова /// Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Titd/2010_3/16.pdf . – Загол. з екрану. – Мова рос.
8. Рибалко Л.С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя: автореф. дис. ...докт. пед. наук: спец. 13.00.04 /Людмила Сергіївна Рибалко// Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2008. – 45с.
9. Салосина И.В. Текстовая компетентность: от восприятия к интерпретации/ И.В.Салосина //Вестник ТГПУ; Серия «Психология».– 2007. –Вып. 10. – С.55-59.
10. Ситникова М.И. Формирование культуры профессионально-педагогической самореализации преподавателя высшей школы: автореф. дисс. ...докт. пед. наук: спец. 13.00.08 /Мария Ивановна Ситникова//Белгородский государственный университет. - Белгород, 2009. - 40с.

Аннотация

В статье акцентируется внимание на особенностях профессиональной самореализации педагога в научно-исследовательской деятельности. Рассматриваются аспекты культуры работы с научным текстом. Доказывается важность текстовой, жанровой, стилистической, терминологической, лексикографической, библиографической компетенций исследователя, индивидуального стиля автора научного продукта в формировании культуры профессиональной самореализации.

Ключові слова: професійна самореалізація, професійний саморозвиток, науковий текст, педагог-дослідник, текстова, жанрова, стилістична, термінологічна, лексикографічна, бібліографічна компетенції.

Summary

The article is focused on the features of teacher professional fulfillment in scientific research. The aspects of culture work with scientific text are presented. It is proved the importance of text, genre, stylistic, terminological, lexicographical, bibliographical competencies of

researcher. Also it is mentioned the importance of author's scientific product individual style in building the culture of professional development.

Keywords: *professional self-realization, professional self-development, scientific text, the teacher-researcher, text, genre, stylistic terminological, lexicographical, bibliographical competence.*

